

Leibniz

Hayatı ve Felsefesi

Emile Boutroux

Türkçesi:
Atakan Altınörs

İÇİNDEKİLER

Sunuş.....
I.Hayatı ve Eserleri.....
1.Öğrenimi ve İlk Çalışmaları.....
2.Seyahatleri.....
3.Çalışmalarının Sonuçları.....
a.Vefatı.....
b.Eserlerinin Yayınlanması.....
II.Felsefesinin Genel Karakteri.....
1.Felsefesinin Konusu ve Yöntemi.....
2.Felsefesinin Bölümleri.....
III.Mekanizmden Metafiziğe Geçişi.....
1.Mekanizm.....
2.Metafizik.....
3.Mekanizm ile Metafizik Arasındaki İrtibat.....
IV.Varlık Öğretisi.....
1.Monad ve Önceden Tesis Edilmiş Ahenk.....
a.Monad.....
b.Önceden Tesis Edilmiş Ahenk.....
2.Varlıklar Arasındaki Hiyerarşi.....
a.Cisimler.....
b.Ruh ve Beden.....
c.Varlıklar Arasındaki Hiyerarşi.....
V.Bilgi Teorisi.....
1.İdealarımızın Kaynağı.....
2.Hakikatler ve İlkeler.....
a.Hakikatler.....

- b. İlkeler.....
- c. İlkelerle Hakikatlerin Bağlantısı.....

VI. Tanrı Anlayışı.....

- 1. Tanrı ve Yaratma.....
 - a. Tanrı.....
 - b. Yaratma.....
- 2. Tanrı'ya Bağlı Olarak Dünya.....
 - a. Determinizm.....
 - b. Optimizm.....
- 3. Tabiat ve İnanç.....

VII. Pratik Felsefesi.....

- 1. Ahlak.....
- 2. Hukuk.....
- 3. Din.....

Sonuç.....

Kavramlar Dizini.....

Adlar Dizini.....

SUNUŞ

Hukuk, matematik, tarih, diplomasi, madencilik ve diğer birçok alandaki çalışmalarının yanında mucit kişiliğiyle Leibniz, skolastik felsefe ile Yeniçağ düşüncesi arasında köprü kuran bir geç dönem Rönesans âlimi portresi sergiler. Çocuk sayılacak yaşlarında felsefede ve bilimlerde hatırı sayılır bir bilgi birikimine erişmiş bu dehanın yetmiş yıllık ömründen geriye, az sayıdaki müstakil eserleri dışında, çağının önde gelen entelektüelleriyle fikir teatisinin ürünü mektupları ve elyazmalarından oluşan iki yüz bin sayfalık bir arşiv kalmıştır.

Leibniz' in felsefi sisteminin başlıca hedefi ahenktir. Onun felsefesi yalnızca kâinatın kurucu ilkesinin ahenk olduğu fikrine dayanmakla kalmaz, belli başlı filozofların düşüncelerinin bir ahengini kurmayı da hedefler: “*Bu sistem Platon ile Demokritos' u, Aristoteles ile Descartes' ı, skolastikler ile modernleri, teoloji ve ahlâk ile akli birbirine bağlıyormuş gibi görünmektedir*” (Nouveaux Essais: I, I). Leibniz gerçekten de birtakım kadim düşünce gelenekleriyle çağının en yenilikçi fikirlerinin aynı potada eritildiği bir sistem inşa etmeye çabalamıştır. İlk bakışta birbiriyle çelişik görünen farklı dünya tasavvurlarının tutarlı bir sentezini meydana getirmek, Leibniz' in öncelikli amacı olmuştur.

Voltaire' in Candide' inin “Dr. Pangloss”u, Hannover' in “Lövenix”i Leibniz, Newton ile eşzamanlı olarak icat ettiği diferansiyel hesaplama matematik alanında çığır açmış bir dahidir. Çağını aşan düşünceleriyle uzayın ve zamanın mutlak değil, izafi olduğu fikrini geliştirmesiyle izafiyet teorisinin ve “hissedilir olmayan algılar” yaklaşımıyla da modern bilinçaltı psikolojisinin temellerini atmıştır. Felsefi yaklaşımıyla ise Frege' den Kripke' ye kadar birçok yirminci asır filozofuna ilham vermiştir.

Fransız filozof Emile Boutroux' nun tercümesini sunduğumuz metni, *Monadologie*' nin 1892 tarihli bir baskısında yer alan oldukça geniş ve titiz bir Leibniz incelemesidir. Boutroux bu metninde, Leibniz'in felsefesinin aslına uygun bir tasvirini yapmak gibi çetin bir işin üstesinden ustalıkla geliyor. Varlık anlayışından bilgi teorisine, Tanrı anlayışından etiğine, Leibniz'in engin düşünce dünyasına giriş için güvenilir bir kroki çiziyor.

Leibniz üzerine yoğun bir okuma sürecindeyken Boutroux' nun incelemesine rastladım; bu incelemeyi tercüme etmenin dilimize faydalı bir başvuru kitabı kazandıracığını hissettim. Zaman kaybetmeden üzerinde çalışmaya koyuldum. Sonuçta, elinizdeki kitap ortaya çıktı. Tercümemdeki birkaç hususa işaret etmek isterim: “Kabil”, “müdrike” gibi, birtakım okurlarca “eski” bulunabilecek kelimeler kullandığım yerlerde, kendi tercihim dayatır görünmemek için taksim (/) işaretinden sonra güncel karşılığını “kabil/olumsal”, “müdrike/anlama yetisi” şeklinde ekledim. Yer yer, taksim işaretinden sonra “yoksunluk/eksiklik”, “sevgi/aşk” örneğindeki gibi, kaynak metindeki bir kavramın dilimizdeki iki güncel karşılığını da yanyana yazarak tercihi okura bıraktım. Gerekli görünen yerlerde, bazı terimlerin Fransızca orijinalini köşeli parantez içinde belirttim. Kendi açıklamalarımı (*) işaretiyle dipnot düştüm ve notlarımın sonuna (çev.) ibaresini koydum. Boutroux' nun dipnotlarını ise, orijinal metindeki biçimiyle, her sayfa için 1' den başlayan rakamlarla verdim. Boutroux' nun metninin düzene sadık kalarak, metni bir kitabın bölümleri şeklinde başlıklandırdım. Kavram ve ad taramasını kolaylaştırmak için kitabın sonuna bir kavramlar ve adlar dizini ekledim.

Çevirimin tashihinde ve kitabın tasarımıyla basımında emeği geçen herkese teşekkürlerimle...

Atakan Altınörs
Ortaköy, 2009

I

HAYATI¹ VE ESERLERİ

Gottfried Wilhelm Leibnitz* (*Leubnitz*'ün güneydeki söylenişi) Slav kökenli bir ailedendi. Leibniz'in atalarının, büyük dedelerinin kuşağından itibaren Almanya'da yaşadığı ve kamu hizmetlerinde çalıştığı bilinmektedir. Leibniz 1 Temmuz 1646'da Leipzig'de dünyaya geldi. 14 Kasım 1716'da Hannover'de öldüğünde yetmiş yaşındaydı. Birbirinden hayli farklı konulardaki çalışmalarına vakfettiği hayatı, aslında dönemlere ayrılmaya pek müsait değildir. Bununla birlikte, kısım kısım anlatmak üzere hayatını şu üç döneme ayırabiliriz: 1672'ye kadar uzanan öğrenimi ve ilk çalışmaları; 1672'den 1676'ya kadar uzanan, Hannover kütüphanesini yönettiği sırada seyahatler yaptığı dönem; değişik alanlardaki çalışmalarıyla "Hannover'in filozofu"nu tüm zamanların en derinlikli ve en cihanşümul/evrensel şahsiyetleri arasına yerleştiren eserlerini verdiği dönem.

Böylece, Leibniz'in düşüncelerinin gelişimi üzerinde bilhassa felsefe açısından durarak belli başlı olayları üç dönem halinde sunacağız.

1.Öğrenimi ve ilk çalışmaları

Leibniz ilk bilgilerini, Leipzig'de moral* kürsüsünde profesör olan hukukçu babasının seçkin ve çeşitli konulardaki kitaplarından edinmiştir. O sırada, merakı ve öğrenme tutkusu

1 Leibniz'in biyografisine kaynak oluşturacak yazılarının büyük bölümü maalesef henüz yayınlanmamıştır. Bununla birlikte, Leibniz'in kaleme aldığı iki önemli otobiyografik risale yayınlanmıştır: *In specimina Pacidii introductio historica* (Erdmann'ın 1840'ta yayınladığı, Leibniz'in Felsefi Eserleri başlıklı derlemesinde yer alır). Bu eserde Leibniz, müstear ad olarak Pacidius'u kullanmıştır. İkincisi ise, *Vita Leibnitii se ipso breviter delineata* başlıklı olanıdır (Foucher de Careil tarafından 1857'de yayınlanmıştır). Leibniz'in hayatıyla ilgili on sekizinci asırda yayınlanmış çalışmalar arasında en başarılı olanı, Fontenelle'in 1717'de yayınladığı *Eloge de Monsieur de Leibniz* başlıklı kitabıdır. O dönemde Leibniz'in yayınlanmış evrakının henüz çok kısıtlı olması nedeniyle, Fontenelle'in bu kitabı, filozofumuzu bilimsel açıdan yeterince tanıtmamakla birlikte, on sekizinci asır boyunca Leibniz'in hayatı ve felsefesi hakkında yararlanılmış değerli bir kaynak olmuştur. Günümüze gelince [Boutroux burada 1800'lerin son yıllarını kastediyor- çev.] ise, G.E.GUHRUER'un *Gottfried Wilhelm Freiherr von Leibnitz: eine Biographie* başlıklı iki ciltlik eserini okumak, filozofumuzun biyografisi hakkında yeterli bilgi verir. Guhrauer'un bu eserini, mevcut bütün kaynaklardan ve henüz yayınlanmamış evraktan yararlanarak kaleme almıştır.

* Boutroux, filozofumuzun adını *Leibnitz* imlâsı ile yazmış ve bir dipnot ile uzun uzun bunun fonetiğini açıklamış. Biz ise, Türkçe'de yerleşmiş olan *Leibniz*'i kullanmayı tercih ettik. (çev.)

* "Moral" terimi eskiden sadece dar anlamıyla "ahlâk"ı değil, aynı zamanda geniş anlamıyla, bugün "beşerî bilimler" olarak adlandırdığımız konuları belirtiyordu. (çev.)

hemen hemen onun tek kılavuzu idi. Küçük yaşta oyun oynar gibi Yunanca ve Latince öğrenen Leibniz, ilk olarak Virgilius, Eflâtun, Aristoteles ve diğer birçok kadim filozofu okuyarak ve onların düşünceleriyle, üsluplarıyla yoğrularak büyür: *utque in sole ambulantes etiam aliud egendo colorantur, tincturam quamdam non dictionis tantum, sed et sententiarum contraxerat* (Erdm. 91)*. Leibniz'in okudukları arasında en beğendikleri, cesur ve büyük fikirleriyle üslupları arasında tam bir uygunluk bulunduğu eserlerdi. Leibniz şu kuralı benimsiyordu: *quaerere semper in verbis caeterisque animi signis claritatem, in rebus usum* (Erdm. 91).

Leibniz erken yaşlarda skolastik felsefeyle teolojii özümser ve onda kadim filozofların etkisine hayranlık duyar: modernlerin araştırmaya değer bulmadığı “barbalığın bu skolastik duman tabakasının arkasında altın [gibi düşünceler – çev.] saklıdır”, *aurum latere in stercore illo scholastico barbariei* (Erdm. 704 b).

Leibniz on beş yaşındayken modernleri, Bacon'ı, Cardan'ı, Campanella'yı, Kepler'i, Galilei'yi coşkulu bir merakla okur. Leibniz'in tesadüfi seçimlerin ürünü gibi görünen okumaları, onun zihni olgunlaşmasının tamamen tesadüflere bağlı olduğu anlamına gelmez. Merakını bir şekilde cezp etmiş olan sayısız fikir arasından seçim yapmak, Leibniz'in özen gösterdiği bir husus olmuştur. Leibniz 1714'te Remont de Montford'a şunu yazmaktadır: “On beş yaşındayken, *Rosenthal* adıyla anılan bir korulukta, kadimlerin ve skolastiklerin cevheri/tözsel formlar öğretisini kendi düşünceme nasıl adapte edebileceğimi düşünerek tek başıma dolaşırdım” (Erdm. 702 a). Aynı zamanda, kartezyen mekanizm de gençliğinde Leibniz'in nazarında baskın çıkıyordu ve kartezyen mekanizmi, matematiğe uygulama planları yapıyordu.

Leibniz yüksek tahsilini Leipzig Üniversitesi'nde yapar ve kadim felsefe sahasında nam salmış profesör Thomasius'un etkisiyle felsefeye yönelir. 1663'ten itibaren skolastik felsefedeki bir mesele olan *bireyleşim ilkesi* [*principe d'individuation*]^{***} üzerine, nominalizm taraftarı bir bitirme çalışması hazırlar. Ardından, Erhrard Weigel'in matematik derslerini takip

* Boutroux'nun (Erdm.) şeklinde parantez içindeki referans notlarında kastettiği, Leibniz'in toplu eserlerinin Erdmann tarafından hazırlanmış edisyonudur. (çev.)

* Yeniçağ felsefesinde kullanılan formülasyonu Duns Scotus'tan intikal etmiş bu ilke, kâinatta birbiriyle tam olarak aynı iki şeyin asla var olmadığına ilişkindir. Bu ilke “aynıların ayırt edilemezliği” ve “ayırt edilemezlerin aynılığı” olarak iki farklı açıdan değerlendirilmiştir. (çev.)

etmek için Jena Üniversitesi'ne gider. O sıralarda, matematikteki kombinasyon hesabından etkilenecek felsefede de matematikteki gibi kombinasyon yasaları arama fikri aklına gelir. Buna göre öncelikle analiz yoluyla başlıca müşterek idealar, yalın idealar ortaya çıkarılmalı ve onlara uygun düşen işaretler tahsis edilmelidir. Böylece, düşünceler alfabesi ya da yazısı bir kez oluşturulduktan sonra, felsefenin bütün problemleri matematikteki kombinasyon hesabına benzer bir mantık hesabına indirgenecektir. Leibniz kategorik kıyasın bütün mümkün hallerini bu felsefi kombinasyonlar örneğine uyarlar. Leibniz'in bu konudaki eseri*, gelecekteki çalışmalarının hareket noktasını oluşturması bakımından dikkate değerdir: söz konusu eseri, icat edeceği diferansiyel hesabın ve evrensel karakteristik hakkındaki araştırmalarının nüvesini taşır.

Leibniz o sırada hukuk alanına yönelmeye karar verir ve Nüremberg yakınlarındaki Altdorf'ta hukuk doktorası yapar. Leibniz'in çığır açma tutkusu "*De casibus perplexis in jure*" (1666) başlıklı doktora tezinde de görülür. Leibniz hukukî antinomilerde, ne çekimser kalmayı, ne de rücu hakkını kabul ediyordu. Bu gibi güçlüklerin çözümünün yine hukuk ilkelerinde aranmasını ve pozitif hukukun bir şey söyleyemediği yerde, onun temeli olan doğal hukuktan yardım alınmasını gerekli görüyordu.

Leibniz bu dönemde, Nüremberg'te, kurucusu Rosenkreuz'un adıyla anılan ve batınî [*esotérique*] ilimlerle uğraşan *Rosenkreuzer* derneğine üye olur (aynı dernek, ilginçtir ki Descartes'ı da cezp etmiş olmakla birlikte üyelik çabaları sonuçsuz kalmıştır). O sıralarda simya konusunda kitaplar okur ve sadece dernek üyeliğine kabul edilmekle kalmaz, aynı zamanda sekreter de seçilir. Bu tarikatvari dernekte egemen olan batıl düşüncelerin hiçbirine meyiletmeden, hayatı boyunca diri tutacağı bir ilgiyle kimya deneylerine yönelir.

Leibniz'in Nüremberg'teki en önemli kazanımı, 1667 ilkbaharında, Mayence Prensi Jean Philippe'in eski başdanışmanı ve Almanya'nın en seçkin devlet adamlarından biri olan Baron Boineburg ile tanışması ve ondan aldığı ilham olmuştur. Leibniz ile baron arasında kısa sürede özel bir yakınlık gelişir ve o zamana dek dar okul çevresi dışına pek çıkmamış olan Leibniz bu arkadaşlık vesilesiyle kamu hayatı ve siyaset dünyasındaki insanlardan oluşan bir çevreye girer. Boineburg'un etkisiyle, dönemin önemli olaylarına iştirak eder. 1669'da,

* Yazar, Leibniz'in *Dissertatio de arte combinatoria* başlıklı çalışmasını kastediyor. (çev.)

geometrik bir yönteme bağlı kalarak *Specimen demonstrationum politicarum pro eligendo rege Polonorum* başlıklı bir kitap yazar. Bunu takiben 1670'te, Almanya'nın i ve dış güvenliğini teminat altına almanın yollarına dair bir tez geliştirir. Aynı yıl Mayence Yüksek Meclisi'nde danışmanlık görevine atanır.

Leibniz bir yandan da var gücüyle bilim ve felsefe alanındaki çalışmalarına devam etmektedir. 1667 yılında, bir yıl önce Leipzig'de Altdorf'u ziyaret ettiği sırada derleme fırsatını bulduğu hukuk alanındaki bir kitabını Mayence prensine ithaf ederek yayınladı: *Methodus nova discendae docendaeque jurisprudentia* başlıklı bu çalışmasında, hukuka, felsefeyi tatbik etmek suretiyle, ihll edilmesi mümkün olmayacak derecede bir kesinlik ve açıklık sağlamayı hedefler.

1668'de Boineburg'un aracılığıyla, *Confessio naturae contra atheistas* başlıklı bir çalışma yayınladı. Leibniz bu kitabında, fiziğin bütün fenomenlerinin, gayrı-cismani hiçbir neden konuya dahil edilmeksizin, büyüklük, Őekil ve hareketle açıklandığına; lkin, onlara özgü olan belirlenimlerle birlikte bizzat bu unsurların, yalnızca uzayın ve cismani tabiatın göz önünde bulundurulmasıyla açıklanamayacağını söyler. Uzay, gerçekleşmiş figürlere dışında kalan başka figürlere ihtiva ederken, cisimler de reel hareketler dışında kalan hareketlere yeteneklidir. Mümkün belirlenimlerin arasından yapılmış bu seçim, bir Tanrı'nın mevcudiyetini Őart koşar.

Leibniz 1668 il 1669 yıllarında, Lasser ile birlikte, *Corpus juris*'in revizyonu konusunda çalışır.

II

FELSEFESİNİN GENEL KARAKTERİ

Leibniz'in felsefesi, eşyanın tabiatında *git gide* derinleşme gayreti ve Bacon'ın fizik için söylediği gibi *per gradus debitos* dıştan içe doğru bir seyirdir. Leibniz'in düşüncesini bu gelişim süreci içinde kavramamız gerekir. Leibniz'in felsefesinin konusunu ve kullandığı yöntemini tanıtarak başlayacak ve ardından, birbirini izleyen çeşitli açıklamalara varan evrelerini ortaya koyacağız².

1.Felsefesinin konusu ve yöntemi

Cihanşümulluk/evrensellik ve zıtların uzlaştırılması, Leibniz'e göre felsefi araştırmanın iki ana özelliğidir.

Her biri kendi bakış açısına sahip olmakla birlikte, felsefenin sınırlarını daraltmaya çabalamış, beşerî bilginin enginliğini, kesinliğe veya pratik yarara irca etmede kararlı olan Bacon'dan, Descartes'tan, Locke'tan ve hatta Spinoza'dan farklı olarak Leibniz, Aristoteles'in *şeylerin ilk ilkelerinin bilimi* şeklindeki cesur felsefe tanımına modern çağda dönüş yapan ilk filozoftur. Leibniz kendisini, bilginin kaynağını ve sınırlarını (Descartes-*Regulae*, II, VIII) ya da insanın esenlik ve mutluluk yolunu (Bacon, Spinoza) araştırmakla sınırlandırmaz; kadimler gibi, bizatihi $\infty \blacksquare \blacklozenge \square \square \square \aleph \blacklozenge \square \blacksquare \otimes$ a varmak ister.

Bununla birlikte, bu teşebbüsünde Leibniz'in içinde bulunduğu koşullar, kadim filozofların koşullarıyla aynı değildi. Leibniz, kadimlerin hiç muhatap olmadığı, Hıristiyanlık ve modern refleksiyon tarafından geliştirilmiş keskin zıtlıklarla ve hakikî çelişkilerle karşı karşıyadır: Genel ile tikel, mümkün ile reel, mantık ile metafizik, matematik ile fizik, mekanizm ile gayelilik/ereksellik [*ffnalité*], madde ile zihin, tecrübe ile fitrîlik, kâinat ölçeğinde karşılıklı

2 Leibniz'in felsefesi konusunda kaleme alınmış eserlerin bir kaynakçasını verelim: NOURISSON: *La philosophie de Leibniz*, 1860 – SAISSET: *Précurseurs et disciples de Descartes*, 1862 – BOILLIER: *Histoire de la philosophie cartésienne* – KUNO FISCHER: *Geschichte der neuern Philosophie*, cilt:II (bütünüyle Leibniz'in felsefesinin incelenmesine tahsis edilmiştir) 1867 – ED. ZELLER: *Geschichte der deutschen Philosophie Seit Leibnitz*, 1875 (Bu çalışmamda en fazla yararlandığım eserdir) – P. NOLEN: *La critique de Kant et la métaphysique de Leibnitz*, 1875; *Quid Leibnitius Aristoteli debuerit*, 1875 – PENJON: *De infinito apud Leibnitium*, 1878.

bağıntılar ile kendiliğindenlik, nedenler zinciri ile insan hürriyeti, takdir-i ilâhî ile kötülük, felsefe ile din... Leibniz'in aralarındaki ortak öğeleri analiz ederek git gide aşacağı bütün bu karşıtlıklar, ilk bakışta uzlaştırılması imkânsız gibi görünen karşıtlıklardır; bu karşıtlıklardaki alternatiflerden birini dışlayarak diğerinin seçilmesi, açıklığı ve netliği hedefleyen her felsefi sistem için sanki kaçınılmaz bir tutummuş gibi görünebilir. Leibniz bu durum karşısında, Aristoteles'in teşebbüsüne geri dönerek, şeyler arasındaki birliği ve ahengi yeniden yakalamayı planlar.

Eklektizm Leibniz'in benimsediği yöntemdir. Leibniz modern felsefede kendisinden önceki filozofların hepsinden farklı olarak, kadim filozofların öğretilerini hesaba katmaya özen gösterir. Bacon'ı ve Descartes'ı dikkate aldığı kadar, Thomas Aquinas'ı da göz önünde bulundurur. Raimundus Lullius'un icat ettiği sanattan bile alınacak dersler olduğunu düşünür. Leibniz'in nazarında sadece astroloji gibi palavra sanatları boş ve zararlıdır. Leibniz, her sistemin bir kısmını gün ışığına çıkardığı süregiden felsefeye (*perennis quaedam philosophia*), felsefi bilginin gelişim sürecine inanır. Leibniz, şarklıların ulûhiyet/tanrısallık hakkında önemli ve güzel ideaları olduğunu söyler. Yunanlılar muhakemenin yöntemini ve bilimin formunu bulmuştur. Kilise Babaları, Yunanlılar'ın felsefesinin kötü yanlarını ayıklamıştır. Skolastikler, paganların felsefesinde kabul edilebilir olan şeyleri Hıristiyanlık yararına kullanmaya teşebbüs etmiştir. Nihayet, Descartes'in felsefesi, hakikate açılan bir koridor gibidir. Leibniz'e göre Descartes hakikate açılan koridoru göstermekle birlikte, bizi koridorun sonundaki odaya sokmayı başaramamıştır (Erdm. 123).

Bir yandan Aristoteles, Eflâtun ve Thomas Aquinas gibi filozofların yaklaşımlarını beğenen Leibniz, diğer yandan ise atomizmin ve kartezyen düşüncenin en iyi yanlarını alır. Leibniz bu bakımdan kucaklayıcı ve mahirane bir yorumlama yöntemi kullanır (205 a).

Lâkin Leibniz eklektik düşünmekle birlikte, Bacon tarafından her hakikati Eflâtun'un ve Aristoteles'in önermelerinden sadece soyut bir diyalektik yöntemiyle elde etmeye çalışmakla itham edilmiş skolastiklere katiyen benzemez. Leibniz seleflerinin öğretilerindeki hakikatlerden yanlışlıkları ayıklamada ve o öğretiler arasında bir uzlaşım sağlamakta dayanacağı ilkeleri, eşyanın bizzat kendisini mülâhaza etmek üzere aramıştır. Bu bakımdan Leibniz'in yöntemi sırasıyla, *deneysel*, *matematik* ve *metafizik* hallerden geçer.

1. Leibniz öncelikle, mümkün bütün gözlem ve deney sonuçlarının toplanması

gerektiğini kabul eder. Leibniz, muhakeme yönteminin henüz yetenekli olduğu en yüksek kusursuzluğa erişmiş olmadığından, tecrübe edinmenin ve tecrübe sahibi olanlara danışmanın önemli olduğunu kaydeder (Erdm. 171, 723 b). Hiç kuşkusuz, akıllı ruhumuz bütün hakikatleri nüve halinde kendinde taşır. Lâkin tecrübe, bu nüvenin açılıp serilmesini teşvik etmek için zorunludur. Zaten matematiğin tümdengelim yöntemi, bize hiçbir zaman *reel olam* değil, sadece (Homeros'un İlyada'sını meydana getiren bütün mümkün harf kombinezonları gibi) *mümkün olam* verecektir; ve Leibniz matematiğin bize sağladığı şekliyle mümkünden reel olana *a priori* geçmeye imkân veren ilkelerden daha yüksek ilkeler üzerinde temellendirilmiş muhakemelere varmayı beklerken, her ne kadar şeylerin *niçin* başka türlü değil de böyle olduğunu söylemese bile en azından *nasıl* olduğunu öğreten tecrübeden yaralanmak gerektiği hususunda açık konuşur.

2. Bununla birlikte tecrübe sadece geçici bir süreçtir; şeylerin mantık ve matematik vasıtasıyla açıklanmasında, tecrübeyi zaten aşıyoruz. Leibniz, düşünceleri düzenleme ve birbiriyle ilişkilendirme aracı olarak gördüğü mantığı küçük yaşta sevmiştir (Erdm. 420). Matematiğe gelince, Leibniz'e mantıkî ispatlamanın en mükemmel örneği olarak görünür; matematik formlarının her şeye uygulanabileceğini ve uygulanması gerektiğini düşünür. Özel olarak da felsefe alanında, kesin tanımlardan hareket etmek gerektiğini ve bunun sonucunda düzgün kıyaslarla ilerlenebileceğini kabul eder (Erdm. 487, 341). Leibniz bu surette, başlangıca alınmış aksiyomlara varıncaya kadar ispatlamalar yapılması gerektiğine inanır (Erdm. 81, 206). Bu ispat biçiminin metafizik ve ahlâk alanında, matematiktekinden daha elzem olduğunu da ekler, çünkü bu alanlarda hata güçlkle fark edilir (Erdm. 343 a); niceliğe yer vermeyen metafiziğin alanında matematik ispatlamanın mümkünatına gelince, büsbütün ahlâkî konularda bile ispatlamalar yapmış kadim Romalı hukukçuları örnek vererek bunun mümkün olduğunu öne sürer (Erdm. 342 b).

Fakat, Descartes'ı ve Spinoza'yı sevk ettiği onca hatadan sonra, metafizikte matematiğin metodunu kullanmaya bu kadar güvenmek nasıl mümkün olabilir? Leibniz'e göre bu tür hatalar yalnızca, felsefenin ispat yönteminin kusursuz hale getirilmesi gerektiğine delâlet eder (Erdm. 743). Bu bakımdan, bizzat matematiğin tarihine müracaat etmek gerekir. Şayet bu bilim son zamanlarda bu kadar büyük bir gelişme kaydettiyse, bu, matematiğin yönteminin yetkinlik kazanması sayesinde olmuştur. Geometriciler, rasyonel bir bilimdeki

gelişmenin büyük oranda, kullandığı işaretlerin yetkinliğine bağlı olduğu fikrinden yola çıktılar (Erdm. 82). Bir işaret, şu iki koşulu yerine getirmelidir: 1. *işlenebilir (tractabilis)* olmalıdır; 2. *uygun (notioni respondens)* olmalıdır. Descartes ve ardından bizzat Leibniz, geometrik şekillerin incelenmesinde gittikçe daha uygun hale gelen ve işlenebilir işaretler buldu³. Lâkin, matematiğin yöntemini, olduğu gibi metafiziğe taşımamak gerekir. Metafiziğin mizacına *uygun (proprius characteres)*, geometrideki yüksek analize *benzer* bir yöntem geliştirilmelidir. Bu mümkün olsa gerekir, zira geometricilerin mantığı, genel mantığın sadece özel bir uygulamasıdır (Erdm. 342 b).

Öyleyse, sadece en genel büyüklüklere değil, aynı zamanda her türden şeye uygulanabilecek işaretler, yani bir *evrensel karakteristik* bulmak söz konusudur. Böyle bir karakteristik nasıl bulunabilir? Leibniz'e göre takip edilecek yol şu olmalıdır: 1. Tüm diğer kavramların türediği elemanter kavramları keşfetmek; 2. Bu kavramların mümkün bütün kombinasyonlarını saptamak. Böylece, sadece hesap yaparak, hem önermelerin doğru olup olmadığını sınamak hem de yepyeni önermeler geliştirmek mümkün olacaktır⁴. Son olarak, bu yalın kavramları ve onlar arasındaki kombinasyonları ifade etmek için, evrensel bir dil kurmaya elverişli işaretler bulabilmek gerekir.

3 Daha önce Descartes'in geliştirdiği cebirin geometriye uygulanması, geometriyi analitik bir şekilde ele alma imkânı sağlamıştır. Ardından Leibniz, geometride daha "incelikli" bir analiz yöntemi keşfeder: *per proprios characteres, qua multa pulchrius breviusque quam per algebram praestantur* (Erdm. 82 b). Leibniz bu yeni analiz hususunda daha fazla açıklama yapmaz. Fakat, burada kafasından geçen şeyin sonsuz küçükler hesabı olduğu anlaşılmaktadır (burada, 1684 tarihli bir risalesi söz konusudur ve aynı yılın kasım ayında *Nova methodus pro maximis et minimis*'i yayımlar). Gerçekten de, cebre "süreklilik" mefhumunun dahil edilmesiyle, diferansiyel hesap, geometriye, yani sürekli uzayın incelenmesine has sembolleri kullanıma sunar.

4 "Quo facto, quando orientur controversiae, non magis disputatione opus erit inter duos computistas. Sufficiet enim, calamos in manus sumere, sedereque ad abacos, et sibi mutuo (accito si placet animo) dicere: calculomus." *De Calculo philosophico* (Erdm. 84 a)